
Pavel Sirůček*

Abstract

HALF-FORGOTTEN PERSONALITIES OF ECONOMIC THOUGHT – SILVIO GESELL

Silvio Gesell was a German tradesman, self-educated economist, globetrotter and social reformer with a nonconformist worldview. He is known for his proposals for monetary reform. He is famous for his experiments with interest-free currency. Gesell's thought inspired a plenty of political and civil movements, and has a few followers even to this day.

Keywords: S. Gesell, B. Lietaer, free money, theory of interest, natural economic order

JEL Classification: B19, B59, E49, E59

V košaté historii ekonomického, resp. šířeji sociálně-ekonomického myšlení se objevuje nemálo osobností, jejichž dílo nebylo – dobově, nebo i dodnes – plně doceněno či adekvátněji rozpracováno. Zcela zapomenuti by neměli zůstat ani různorodí ekonomičtí disidenti, resp. autoři, jejichž originalita se vymyká standardním mantinelům. „Polozapomenuté“ připomíná dlouhodobý seriál AOP. Tento díl je věnován značně netradičním konceptům bezúročné měny a pokusům odstranit úrok. Zde zaujímá významné místo úsilí S. Gesella a jeho pokračovatelů.

Silvio Gesell (1862–1930)

Německý obchodník, ekonom-samouk, světoběžník a sociální reformátor s nekonformním světonázorem, který je znám návrhy na peněžní reformu. Náleží k autorům přesvědčeným, že systém úroků je hlavní příčinou krizí. Úrok hodlal odstranit pomocí tzv. „kazících se“ peněz. Gesellovo dílo inspirovalo politická i občanská hnutí a jeho odkaz má i své následovníky.

Životní příběh a reformátorské úsilí

Johann Silvio Gesell se narodil 17. 3. 1862 v pruském Porýní v obci St. Vith, v dnešní Belgii. Matka byla Valonka, otec Němec. Vystudoval malmédské gymnázium a již v mládí vystřídal několik zaměstnání. Pracoval u říšské pošty, v Berlíně se zaučoval na obchodníka ve firmě bratra či působil jako korespondent ve španělské Malaze. Po absolvování vojenské služby (jako jednorocní dobrovolník) je zaměstnán v pozici obchodního úředníka. V roce 1887 odjíždí do argentinského Buenos Aires, kde otevírá pobočku bratrovy firmy pod názvem Casa Gesell.

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská (email: sirucek@vse.cz).

Gesell musel kvůli podnikání sledovat kolísání cenové hladiny a začal se zajímat o problematiku financí. Přes všechny výkyvy a problémy argentinské ekonomiky přitom vydělal značný majetek. Právě dramatický vývoj argentinského hospodářství umožnil Gesellovi nahlížet souvislosti mezi financemi a reálnou ekonomikou, a to názorněji než to bylo možné v Evropě. V Evropě totiž nedocházelo k tak extrémním hospodářských výkyvům.

Své laické úvahy rozvíjí v podmínkách finančního uspořádání odlišného od současnosti, resp. s neznalostí moderních ekonomických pouček a modelů. Gesell vychází z teze, že při velmi nízkých úrokových mírách (což má být průvodní jev nízkého zájmu o půjčky) vážne oběh peněz i odbyt zboží. Jádrem problému nalézá v nedostatku nabídky (neuvažuje růst poptávky a vyšší investice při snížení úrokových měr), který zabraňuje úrokovým mírám dále klesnout a potenciálně oživit ekonomiku. Příčinu spatřuje v to, že peníze mohou být, na rozdíl od ostatního zboží, zadržovány bez jakýchkoli nákladů. A proto vzniká „mocenská převaha“ peněz nad výrobky a službami. Peníze jsou nejlíkvinnějším aktivem, slouží ke směně a možno je hromadit. Do ekonomiky se dostávají pouze s tím, že jsou obslouženy úrokem. Pro ztrátu výsadního mocenského postavení peněz je nutné, aby i peníze „napodobily přírodu“, kde vše podléhá věčně platnému zákonu vzniku a zániku. Gesell tak dospívá k myšlence tzv. „revivificích“ peněz. Peněžní poukazy měly být zatíženy udržovacím poplatkem a měly by periodicky ztrácet na hodnotě. Tím by zmizela „mocenská převaha“ peněz nad prací i zbožím a peníze by na trhu mohly být nabízeny, aniž by za ně bylo nutné platit poplatek v podobě úroku.

Gesell nastupuje dráhu sociálního reformátora. Stále obchoduje a začíná publikovat německy a španělsky [1891, 1892, 1893]. Ve druhé polovině 90. let 19. století vstupuje do firmy Casa Gesell jeden z jeho bratrů a následně ji přejímá. Gesell se stahuje z podnikání a stěhuje se do Švýcarska, kde zakupuje zemědělskou usedlost. Věnuje se spisovatelským aktivitám a studuje díla ekonomů, filozofů i přírodovědců. V roce 1902 vychází první číslo jeho časopisu *Die Geldreform*. Myšlenku peněžní reformy zapracovává do ucelnější teoretické koncepce. Je ovlivněn H. Georgem a M. Flürscheimem, vznášejícími požadavky na pozemkovou reformu. Gesell [1906] volá po výkupu pozemků státem, neboť půda nemá být předmětem obchodu a spekulace. A po provedení peněžní reformy se půda nesmí stát nástrojem tezaurace bohatství.

Roku 1907 odjíždí opět do Argentiny, aby se po bratrově smrti postaral o rodinný obchod a opatřil si prostředky na další publikace. V roce 1911 předává obchod synům a vrací se do Německa – do družstevní komunity Oranienburg-Eden, k jejímž zakladatelům patří F. Oppenheimer, jehož ideály později formují hnutí kibuc v Palestině. Gesell zakládá s kolegou G. Blumenthalem časopis pro šíření nových ekonomických názorů *Der Physiokrat*.¹ S fyziokraty spojuje Gesella přesvědčení o existenci přirozeného hospodářského řádu (který je možné a potřebné odhalit a řídit se jím) i některé názory na peníze. Fyziokraté peníze chápali především jako prostředek směny a odmítali merkantilistické představy o hromadění plnohodnotných peněz.² Radikální ideje „svobodných peněz“ se

1 Gesell se hlásí k tradici fyziokratů. Podle nich není cílem vědění moc člověka nad přírodou a společností, nýbrž povinnost přírodu respektovat a život hospodářský organizovat tak, aby byl tento „vsazen do celého přírodního řádu“.

2 Předchůdce fyziokratů a ostrý kritik francouzského merkantilismu, P. L. P. S. de Boisguillebert, označuje peníze za příčinu všech hospodářských potíží a doporučuje nahrazení peněz z drahých kovů papírovými.

zrušením úroku (resp. „negativním úrokem“, pokud se vlastník včas peněz v něčí prospěch nezabaví) Gesell usilovně šíří také hojnými přednáškami.

Třetí stavební kámen svého reformního díla připojuje Gesell v roce 1913. Vedle návrhu peněžní a pozemkové reformy prosazuje vyplácení pozemkové renty (plynoucí z pronájmu půdy do veřejné pokladny) matkám podle počtu dětí. Tímto měla být honorována námaha žen vynaložená na výchovu dětí a ženy tak měly být osvobozeny od ekonomické závislosti na mužích.

V době „Velké války“ je cenzurou zrušen (1916) časopis *Der Physiokrat* a Gesell přesídluje na svou švýcarskou usedlost. V roce 1916 vychází v Bernu jeho stěžejní dílo *Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld*. Tato práce shrnuje vize peněžní a pozemkové reformy, Gesell v ní představuje svou teorii peněz a úroku a polemizuje s dobovými ekonomy, zejména s E. Böhm-Bawerkem (který rozlišuje šest základních skupin teorií úroku).

Ve Švýcarsku navazuje Silvio Gesell přátelství s lékařem a vědcem T. Christenem, který se Gesellovou ekonomickou teorií začal zabývat a pokoušel se o její matematické zpracování. Osudová náhoda přivádí Gesella v roce 1919 do krátkého politického angažmá ve funkci ministra financí. Na pozvání sociálnědemokratického politika E. Niekische přijíždí do Mnichova pracovat v komisi tehdejší vlády, a to právě v době, kdy je proveden politický převrat a vyhlášena levicová Bavorská republika rad. Stará vláda prchá a Gesell se stává lidovým pověřencem finančních záležitostí. Pouze však na několik málo dnů, následně totiž vzniká druhá republika rad, která je brzy vojensky potlačena. Gesell je spolu s dalšími zatčen a obžalován z velezrady. Po několikaměsíčním věznění jsou však všichni zproštěni obžaloby a propuštěni.

Gesellovi následně odmítá Švýcarsko umožnit vstup do země, a tak se usazuje v Rehbrücku u Postupimí. Po zbytek života se věnuje spisovatelským a novinářským aktivitám. Opakovaně se obrací dopisy a memorandy na různé státní instituce výmarské republiky. Obává se, že nezdravé hospodářské poměry mohou přivést svět k nové válce.³ Ve druhé polovině 20. let přebývá Gesell opět v komunitě Oranienburg-Eden u Berlína. Zde nepovšimnut umírá 11. 3. 1930. Až po jeho smrti dochází k prvním praktickým pokusům s oběhem bezúročných peněz.

Gesellova koncepce bezúročné měny

Silvio Gesell stojí mimo všechny hlavní proudy světového ekonomického myšlení a v učebnicích není obvykle vůbec zmiňován. Jeho pozice se nachází i mimo velké politické ideologie, kdy např. pozitivně hodnotí volné trhy i svobodné podnikání, ovšem odmítá kapitalismus. Kritizován je za absenci akademického vzdělání, za příliš kontroverzní, okrajové a naivní představy,⁴ jakožto i za působení v Bavorské republice rad. Bývá

3 Citován bývá otevřený list pro berlínské noviny *Zeitung am Mittag* z roku 1918. Gesell měl ještě před koncem 1. světové války varovat, že při zachování stávajícího finančního systému dojde do 25 let k nové světové válce. Autenticita dopisu ale bývá zpochybňována. Nejednotná jsou i líčení Gesellova politického působení roku 1919.

4 Bývá ovšem uváděno, že na některé Gesellovy postřehy o rychlosti peněz navazuje např. I. Fisher. Pochvalně se o Gesellovi měl vyjádřit i J. M. Keynes ve 30. letech. Viz např. *General Theory of Employment, Interest and Money* [Macmillan, 1936]. Gesell totiž také doporučoval opustit systém zlatého standardu.

tak vnímán jako levicový radikál, někdy jako anarchista či je marxisty a jinými obviňován i z pozic blízkých fašismu.

Z díla Silvia Gesella jsou nejznámější jeho návrhy reforem – hlavně peněžní v podobě bezúročné měny. Gesellova teorie vzniká na základě praktických pozorování, která jsou posléze konfrontována s ekonomickými teoriemi. Hlavní pohnutkou pro zavedení tzv. „*kazících se*“ peněz je idea „*zrovnoprávnění*“ peněz s ostatními druhy zboží. Vlastník peněz (především ten, kdo půjčuje peníze na úrok) nemusí pospíchat s výdejem, pokud mu úroková míra nevyhovuje. Peníze se dají zdržovat prakticky bez nákladů, zatímco ostatní zboží se působením času kazí a ztrácí na hodnotě. Obchodník musí zboží prodávat i za nevýhodných podmínek, pracující taktéž musí přijímat i nevýhodné podmínky. Když se vlastníkům peněz nehodí investovat či nakupovat, může nedostatek peněz v oběhu způsobit problémy typu omezení investic a poklesu cen. Nedochází k nákupům ani investicím, roste nezaměstnanost a prohlubuje se krize. Peníze by proto měly být zatíženy udržovacím poplatkem, který odstraní jejich „*mocenskou převahu*“. Praktické vybírání může být provedeno pomocí kolků – u každé bankovky bude nutné prodloužit vždy po určitém čase její platnost nalepením kolku v ceně cca 1–2 % z nominální hodnoty bankovky. Lidé tak mají být motivováni, aby peníze neschraňovali. „*Svobodné peníze*“ (*Freigeld*) by bez problémů kolovaly a v ekonomice by úrok postupně zmizel.

Gesell předpokládal protikrizový charakter reformy, neboť hlavní příčinu hospodářských krizí vidí v zdržování peněz jejich vlastníky. Příčiny krizí hledá primárně v peněžním oběhu. Krizi spojuje s nedostatečnou nabídkou peněz, provázenou poklesem cen. Ekonomika by se mohla bezkrizově vyvíjet pouze v případě, že množství zlata (jako prostředku směny) by stoupalo ve stále pravidelných přírůstcích, aby docházelo k rovnoměrnému růstu cen minimálně o 5 % ročně. Takový růst by automaticky nutil peníze k oběhu, neboť by se nevyplatilo jejich držení. Ovšem vzhledem k tehdejší představě o stabilitě měny označuje Gesell takový stav za „*bankrot měny*“. Pro zabránění krizím je nutné zajistit, aby ceny nikdy klesnout nemohly. Toho lze dosáhnout oddělením peněz od zlata a řízením tvorby peněz potřebami trhu a zajištěním, aby peníze byly nabízeny i tehdy, pokud úrok z reálného kapitálu „*padne a zmizí*“ (což míří k zavedení bezúročných peněz). Reforma umožňuje i odstranění úroku, neboť bezúročná půjčka se stává výhodnou. Je lepší peníze půjčit, než platit zdržovací poplatek. Kolkované peníze by měly snížit průměrné úrokové míry na úroveň kolem nuly.⁵ Zabránit teauraci bohatství do půdy měla, výše zmíněná, doprovodná pozemková reforma.

Gesell nesouhlasil se ztotožňováním peněz se zlatem. Tvrdil, že je nutno důsledně rozlišovat mezi penězi samými a látkou, z níž jsou tvořeny. Úrok přirovnává k závoře či mýtnému, „*kteří loupeživý rytíř a později stát vybírá za použití silnic*“. Gesell rozebírá různé aspekty úroku a tvrzení dokumentuje statistickými přehledy o vývoji úrokové míry a cen komodit. Na historii od antiky dokládá, že v klidných dobách zůstává výše úroku napříč stoletími téměř konstantní (3–4 %), ovšem peněžní úrok se může zvyšovat v případě válek nebo inflace.

5 Gesell předpokládá jistou setrvačnost jednání a uvažuje i faktor rizikovosti, který některé půjčky zdražuje apod.

Kritiky úroků a historie bezúročné měny

Především z morálních, resp. etických důvodů se odmítavě k pobírání úroků za peněžní půjčky staví náboženské systémy jako křesťanství, islám či judaismus. I když teorie i realita jsou mnohem složitější (např. tolerance k půjčování na úrok u reformátorů typu kalvinistů). Filozofická zdůvodnění odkazují např. na Tomáše Akvinského či Aristotela a na odmítání „nepřirozenosti“ lichvy a představu „sterilních“ peněz. Ekonomická argumentace proti úroku se objevuje v 18. století u myslitelů blízkých fyziokratismu. Francouzský fyziokrat F. V. D. de Forbonnais např. ovlivnil rakouského kameralistu J. von Sonnenfelse.⁶ Kriticky na sociální i ekonomické dopady úroku nahlíží též francouzský socialista P. J. Proudhon.⁷ Nutno však připomenout, že tyto názory byly ojedinělé a obvykle považované spíše za absurdní.

Dílo Silvia Gesella inspirovalo občanské hnutí, které je doposud činné v německy mluvících zemích. Vznikla i politická strana mající v programu reformní návrhy. Ačkoli jde pouze o marginální politický a občanský proud, jeho aktivita od dob výmarské republiky stále neutuchá. Hnutí bývá označováno jako hnutí za přirozený hospodářský řád, což odkazuje na název Gesellova hlavního díla, bývá pro něj používána zkratka NWO-Bewegung a jeho příslušníci jsou označováni jako „svobodní ekonomové“ či geselliáni. V meziválečném období náležel k jeho představitelům W. Zimmerman, jenž se stal iniciátorem švýcarského peněžního systému WIR. Jde o nejstarší doplňkovou měnu na světě, fungující od roku 1934. Vyskytly se pokusy rozšířit hnutí i do dalších zemí (např. Tschechoslowakischer Freiwirtschaftsbund v Československu, aktivity Jugoslávce P. Stanisice, Francouze J. Barrala nebo Brita P. Pye), odezva však byla slabší. V 30. letech se část geselliánů pokouší reformy prosadit v rámci NSDAP. Po 2. světové válce zájem o bezúročnou měnu klesá. V Západním Německu však v roce 1950 vzniká strana Frei-Soziale Union (od roku 2001 Humanwirtschaftspartei) usilující o zavedení Gesellových návrhů do praxe.

Ke třetí generaci geselliánů náleží i lidé spojení s hnutím pouze volně a přinášející i vlastní teoretické koncepty. K těmto patří D. Suhr (1939–1990) či M. Kennedyová (1939–2013). Suhr byl právníkem, profesorem veřejného práva a soudcem bavorského ústavního soudu. Věnoval se veřejnému právu a filozofii práva. Zabýval se i problematikou základních práv, ochranou přírody a teorií peněz, kde vycházel z děl Proudhona, Gesella a Keynesa. Hlásil se k tzv. ordoliberalismu a byl přesvědčen, že pro svobodné trhy je důležitý řád garantovaný státem.

Suhr dále hovořil o „*nadhodnotě držení peněz*“. Peněžní „*nadhodnota*“ plynoucí z úroků je pro Suhra (i pro Gesella) symbolem kapitalismu, který v zájmu svobodných trhů odmítá. Argumentuje tím, že celý systém úroků je protiústavní. Peněžní systém chápe jako veřejnou službu, kdy podle ústavy má každý občan garantován k těmto službám stejný přístup. Což stávající finanční systém nesplňuje. Systém úroků podle něj funguje

6 Kapitalista hromadící peníze může zabrzdit jejich oběh a peníze mohou být vylákány pouze skrze tribut, který je splácen pomocí úroku. Ten zdražuje zboží, obírá pracující o výtěžek jejich práce a část odevzdává vlastníku peněz.

7 Proudhon v podstatě tvrdí obdobné, co Sonnenfels či Gesell. Neobdrží-li držitel peněz požadovaný úrok, dojde k zastavení oběhu peněz, a tím zákonitě k ekonomické krizi. Proudhon doporučoval reformu v podobě výměnných, resp. lidových bank, zajišťujících bezúročné půjčky a zabezpečujících směnu výrobků na základě pracovních peněz. Proudhon neúspěšně experimentuje s výměnnou bankou a v roce 1849 pokusů zanechává.

jako systém přerozdělování, v němž neustále plynou peníze od chudších k bohatším – dochází k „*subvencování bohatých potřebnými*“. Děje-li se toto pomocí veřejného peněžního systému, jde podle Suhra o porušení ústavy.

Ekonomika s vynucovaným úrokem je, podle Suhra, naprogramována na nezaměstnanost. Úroky vedou k masové nezaměstnanosti i k příjmům bez práce. Suhr též volá po zadržovacím poplatku, který zbaví peníze „*nadhodnoty*“. S odvoláním na Keynesa navrhuje, aby po právní úpravě začala centrální banka část peněz vydávat v podobě účetních peněz, které by byly zatíženy zadržovacími poplatky. Lidé by pak tyto poplatky zapůjčováním peněz ušetřili.

M. Kennedyová byla německá architektka a urbanistka, vyjadřující se k ochraně přírody, postavení žen i k hospodářským otázkám. Navázala na Gesella a hlavní příčinu sociálních a ekologických problémů spojila se systémem úroků.⁸ Od geselliána H. Creutze přejala myšlenku o třech typech růstu: přirozeném (zpočátku rychlý, poté zpomaluje a zastavuje se na určité výši), lineárním (probíhá konstantní rychlostí) a exponenciálním. Tento je nejprve pomalý, pak se neustále zrychluje. V přírodě se s ním však setkáváme pouze u rakovinového bujení. Systém složeného úrokování je příkladem exponenciálního růstu. Vzniká rozpor mezi nároky plynoucími z lidmi zavedeného úrokového systému a vždy omezenými možnostmi Země – úroky tak působí jako „*rakovina ve společenské struktuře*“. Kennedyová (i Suhr) připomínají, že úroky neplatíme pouze při půjčování peněz, nýbrž je platíme i v cenách zboží (neboť investoři musí úroky zahrnout do nákladů). Taktéž ona označuje tento systém za protiústavní.

„*Úrokový stroj*“ spojuje Kennedyová i s hlavní příčinou inflace, kterou považuje za pokus zvládnout stále narůstající dluhy. Řešení spatřuje, v duchu Gesella, v cirkulačním poplatku.⁹ Požaduje také reformu pozemkovou (vyšším zdaněním) a připojuje návrh reformy daňové, která sleduje cíle hlavně ekologické. Podstatou je zde zdanění výroby místo práce, kdy daň z výroby zahrnuje i náklady ekologické. Tím má být oslabena tendence nahrazovat práci automatizací, což má vést k vyšší zaměstnanosti. Odstranění daní z příjmů by legalizovalo stínovou ekonomiku. Podobnou „*zelenou*“ reformu daní prosazuje řada autorů i organizací. Kennedyová se zamýšlí i nad cestami změn. Preferuje a za reálnou považuje cestu umírněnou. I ti, kteří na systému vydělávají, mají pochopit, že „*větev, na které sedí, roste na nemocném stromě*“, a připojit se dobrovolně. Umírněná cesta přináší konec zisku z úroků, ale zachovává možnost ponechat si legálně získaný majetek. Při cestě násilné (formou revoluce) hrozí, že bohatí o majetek přijdou.

8 Je autorkou např. publikace *Interest and Inflation Free Money: Creating an Exchange Medium That Works for Everybody and Protects the Earth* [New Society Publishers, 1995].

9 Populárně psaný text M. Kennedyové *Occupy Money* [J. Kamphausen, 2011; česky P.R.A.A., 2015] nese podtitul: „*Abychom v budoucnu my všichni byli vítězi*“. Je určen pro laiky, „*poněvadž pouze oni mohou přivodit změnu*“ [s. 16 českého vydání]. Autorka usiluje dokázat, „*jak z dlouhodobého hlediska úrok a složený úrok přivedou každý finanční systém ke kolapsu ...*“ [s. 17 dttto]. Alternativu hledá v cirkulačních poplatcích, bezúročných úvěrech, etickém investování a paralelních, resp. regionálních měnách. Uvádí i konkrétní příklady, včetně formulace „*systémových pravidel pro fungování peněz s udržitelnou hodnotou*“ (nesou reálný užitek místo finančního zisku, mají omezené používání, nenesou žádné úroky a jsou „*zabezpečeny parkovacím poplatkem proti zadržování*“, fungují na jednoduchých principech, jsou demokraticky kontrolovatelné, podporují společenství, tlumí inflaci, jsou „*kryty výkonem, nikoli vlastnictvím majetku*“ a mají být „*výhrou pro všechny*“).

Ke Gesellovým pokračovatelům bývá řazen Belgičan B. Lietaer (*1942). Jde pravděpodobně o prvního profesionálního ekonoma (od dob Keynesa), který se k Gesellovu odkazu přímo hlásí. V originálních koncepcích Lietaer propojuje tradici gesellovskou (německou) s tradicí angloamerickou. V knize *The Future of Money*¹⁰ [Century, 2001] nepojímá soudobý západní finanční systém jako univerzální koncept, resp. jako jakousi „přírodní danost“. Demonstruje příklady bohaté pestrosti fungujících peněžních systémů, včetně doplňkových měn – existujících v určitých lokálních či zájmových komunitách paralelně se státními penězi. Lietaer přistupuje netradičně i k vymezení peněz a jejich funkcím. Uvážlivě ovšem hodnotí možnosti nahrazení stávajícího finančního systému. Nenavrhuje jeho likvidaci, nýbrž argumentuje ohledně potřeby několika paralelně fungujících finančních systémů, vytvářených na různých základech.

Komunitám např. doporučuje robustní měnový systém ROCS, kombinující systém LETS¹¹ s Gesellovými bezúročnými penězi. Peníze typu ROCS mají vznikat vzájemným zápočtem v okamžiku poskytnutí služby (jako LETS) a mají být zatíženy zadržovacím poplatkem. Doporučení formuluje i ohledně mezinárodní měny. Jde o globální referenční měnu (GRM) s jednotkou terra. Tu má vymezovat koš základních komodit světového obchodu (ropa, pšenice, zlato, měď apod.). Počítá také s poplatkem za zadržování měny, odpovídajícím skladovacím nákladům (3–3,5 % ročně). Lietaer se domnívá, že terra by působila proticyklicky.

V zemích anglicky hovořících Gesellovy myšlenky přílišný ohlas nezaznamenaly. Sice i tady registrujeme nemálo publicistů, aktivistů, ekonomů ad., kteří přicházejí se zásadní kritikou moderního finančního systému, leč Gesellova řešení neakceptují. Nekladou důraz na problém úroku, nýbrž na problém dluhu. Kritizují tvorbu peněz formou dluhu a systematický proces zadlužování a zdůrazňují, že peníze nejsou pouhé komodity, nýbrž i sociální instituce. Ke kritikům finančního systému, s návrhy na posílení role státu v tvorbě peněz, podporu tzv. etického bankovníctví či lokálních apod. měn náleží M. Mellorová či M. Rowbotham.¹² Ten tvorbu peněz vysvětluje úvěrem, s využitím multiplikačního efektu. Za důsledek finančního systému považuje paradox, kdy nejbohatší země jsou zároveň těmi nejzadluženějšími. Snahy splatit dluh vytváří tlak na nesmyslný růst, kdy je produkováno stále více komodit se stále nižší kvalitou. Systém vede i k zadluženosti třetího světa. Kritice podrobuje také instituci hypoték. Řešení spojuje s reformou finančního systému – tvorba peněz nemá být v rukou soukromých bank a peníze nemají být zatíženy dluhem. Možná řešení jsou spojena i s vytvářením alternativních místních měn. Jako se dělo vlivem Gesella v 30. letech či koncem 20. století pomocí LETS.

10 Česky tato kniha vyšla pod názvem *Budoucnost peněz* [Paradigma.sk, 2005].

11 Směnný systém LETS (Local Exchange Trading System) vznikl v Kanadě (1983) a rozšířil se do Británie, na Nový Zéland aj. Jeho účastníci nabízejí a poptávají komodity a služby. Jde o mnohostranný směnný obchod, kde jsou započítávány tzv. „zelené dolary“ (jejichž součet v systému vždy dává 0). Dalším rozšířeným systémem jsou tzv. *časové banky*. Systém funguje obdobně jako LETS, ale jednotkou je hodina služby (např. v Japonsku).

12 Viz *The Future of Money: From Financial Crisis to Public Resource* [Mellorová, M., Pluto, 2010], resp. *The Grip of Debt: A Study of Modern Money, Debt Slavery and Destructive Economics* [Rowbotham, M.; Charlbury, 1998]. S návrhem na znárodnění peněz vystupuje S. Dixon. Kriticky se k soudobým financím stavěl R. Douthwaite, částečně navazující na Gesella a Kennedyovou. Slovensky viz *Ekológia peňazí* [Diverzita, 2002]. Též viz *Short Circuit* [Lilliput Press, 1996] o odporu švýcarských bank vytvořit bezúročný hospodářský spolek.

Některé z tzv. nouzových měn v době krize 30. let aplikují zadržovací poplatky v zájmu zajištění peněžního oběhu. Gesellovy návrhy celkové peněžní reformy se nikdy neprosadily, ale staly se inspirací pro několik lokálních experimentů s kolkovanými penězi. V Německu byl například realizován experiment s měnou wära (1929–1931), která podléhala „negativnímu úroku“. Aby její platnost trvala, bylo nutno každý měsíc na bankovku nalepit kolek v ceně 2 % její hodnoty. Známým se stal také pokus města Wörgl v Tyrolsku (1931–1933). Obdobná měna byla zavedena v lichtenštejnské obci Triesen, ale i zde byla brzy zakázána, neboť narážela na emisní monopol národní banky. Experimenty se „svobodnými“ penězi probíhaly ve Švýcarsku, Francii, Španělsku. V USA oceňuje I. Fisher¹³ Gesellovu ideu obíhajících peněz a propaguje ji. Uplatnění kolkovaných peněz bylo však problematické a nouzové měny byly zakázány.

Po 2. světové válce se hnutí inspirované Gesellem ocitlo v útlumu. Naváznosti na koncept bezúročné měny se objevují ve svépomocné akci ve francouzském Lignières (1956), v Brazílii (1958) nebo později až v roce 2001 v Brémách (s peněžní jednotkou roland a cirkulačním poplatkem 1 % měsíčně). Vedle „gesellovských“ peněz zaznamenává historie další různé alternativní měny. Např. doplňková měna WIR nebo systémy typu LETS. Počet doplňkových měn podstatně roste od 80. let, a to zejména v anglosaských zemích. Často vznikají jako reakce na hospodářské problémy a fungují jako určitý druh svépomoci v rámci místních komunit.

Dílo i pokračovatelé odkazu Silvia Gesella přinášejí nekonvenční kritické pohledy na podstatu finančního systému a vybízejí k zamyšlení nad řadou závažných otázek např. o předluženosti. A nemusí vždy jít pouze a jen o pověstné „cimrmanovské“ prozkoumávání slepých uliček.

Výběr z prací S. Gesella (většinou publikovaných vlastním nákladem)

Die Reformation in Münzwesen als Brücke zum sozialen Staat [1891]; *Die Verstaatlichung des Geldes* [1892]; *Nervus rerum* [1892]; *El Sistema Monetario Argentino: Sus Ventajas y su Perfeccionamiento* [1893]; *Die Verwirklichung des Rechts auf den vollen Arbeitsertrag durch die Geld und Bodenreform* [1906]; *Die neue Lehre von Geld und Zins* [Physiokratischer Verlag, 1911]; *Die natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld* [1916, 1920]; *Die Diktatur in Not: Sammelruff für die Staatsmänner Deutschlands* [Freiland-Freigeld-Verlag, 1922]; *Die allgemeine Enteignung im Lichte physiokratischer Ziele* [1926].

Doplňující informace

Silvio Gesell und die Natürliche Wirtschaftsordnung: Eine Einführung in Leben und Werk [Onken, W., Gauke, 1999]; *Kde peníze jsou služebním, nikoli pánem: Výpravy za ekonomikou přátelskou přírodě a člověku* [Johanisová, N., Stehlík, 2008]; *Teorie peněz* [Koderová, J.; Sojka, M.; Havel, J., Wolters Kluwer, 2011]; *Ekonomičtí disidenti: Kapitoly z historie alternativního ekonomického myšlení* [Johanisová, N., Stehlík, 2013]; *Paradox úroků: Dějiny konceptu bezúročné měny* [Votruba, A., Doplněk, 2013]; *Occupy Money* [Kennedyová, M.; Ehrenschröderová, S., P.R.A.A., 2015].

13 Např. v knize *Stamp Scrip* [Adelphi, 1933].